О. О. Молдован,

к. е. н., докторант відділу економічної стратегії центру економічних і соціальних досліджень,
Національний інститут стратегічних досліджень,

директор Центру політичних та економічних ініціатив "Європейська стратегія", м. Київ, Україна

ORCID ID: 0000-0002-3776-6291

DOI: 10.32702/2306-6806.2021.7.10

СУЧАСНІ МЕТОДОЛОГІЧНІ ВИКЛИКИ ТЕОРІЇ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ ЯК САМОСТІЙНОЇ НАУКОВОЇ ДИСЦИПЛІНИ

A. Moldovan,

PhD in Economics, Doctoral candidate of the Department of Economic Strategy Department of the Center for Economic and
Social Research, National Institute for Strategic Studies,

Director of the Centre for Political and Economic Initiatives "European Strategy", Kyiv, Ukraine

MODERN METHODOLOGICAL CHALLENGES FOR THE DEVELOPMENT OF THE THEORY OF ECONOMIC SECURITY OF THE STATE AS AN AUTONOMOUS SCIENTIFIC DISCIPLINE

У статті обґрунтовується теза про те, що теорія економічної безпеки держави як наукова дисципліна сьогодні перебуває на початку нового етапу розвитку. З огляду на це наукова спільнота для дослідження проблематики цієї дисципліни вже найближчим часом потребуватиме оновлення методологічної основи, верифікації напрацьованих знань і нових пріоритетів наукових досліджень.

Реагуючи на нові виклики, що виникають на сучасному етапі розвитку теорії економічної безпеки держави, автор характеризує ключові засади, які мають бути переглянуті. Першочергове значення мають такі з них: зміна парадигми означеної наукової дисципліни, запровадження загальноприйнятого науковою спільнотою поняття "економічна безпека держава" та комплексу базових дефініцій, перегляд структури економічної безпеки держави.

На основі результатів дослідження пропонується цілісне бачення методологічних засад теорії економічної безпеки держави, що відповідає специфіці нинішньої історичної епохи.

The author substantiates the thesis that intensification of scientific research in the field of the economic security of the state is observed during a period of increasing instability and threats to society at different levels (individual, state, global economy) and increasing citizens' belief that the state is able to stabilize the situation. Based on this statement, the author concludes, that the theory of economic security of the state as a scientific discipline today is at the beginning of its new stage of its development.

The presented article draws attention to the essential methodological problems which deteriorate potential of the economic security of the state. The scientific community needs an updated methodological framework in order to keep up with the latest trends.

In response to the new challenges the author presents an analysis of key principles that need to be revised. Firstly, a research paradigm should be changed. Liberal approaches in the social sciences are not relevant enough at the moment to understand and to describe very complicated phenomena of the economic security of the state and tendencies of its transformation in the modern world. The realpolitik concepts are getting dominating in the theory and practice.

Secondly, the author makes an attempt to organize the categorical apparatus of the discipline. This is a crucial task in the light of establishing of the common platform for numerous groups of scientists, who are working on various aspects of this topic. A lot of scientific schools and prominent specialists' research has been analyzed to verify and systematize the most important terms and its definitions withing ecosestate. Based on knowledge obtained a set of universal and coherent definitions has been introduced.

Thirdly, the revision of the structure of economic security of the state has been conducted in the article. A new approach proposed is more appropriate to the new reality.

Generally, based on the results of the study, the author proposes a holistic vision of the methodological foundations of the theory of economic security of the state, which corresponds to the specifics of the current historical period.

Ключові слова: теорія економічної безпеки держави, екосистейт, економічна безпека держави, об'єкт економічної безпеки держави, суб'єкт економічної держави, системні загрози.

Key words: economic security of the state, ecosestate, ensuring economic security of the state, object of economic security of the state, subject of economic state, system threats.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Останнє десятиліття характеризувалося досить високим рівнем економічної нестабільності, а саме: турбулентністю в глобальній економіці, ескалацією конфліктів на міжнародній арені в боротьбі за доступ до ринків та ресурсів, загостренням екологічних проблем, які здійснюють все помітніший вплив на економічний комплекс, тощо. В умовах загроз, рівень яких постійно зростає, та невизначеності суспільство закономірно шукає ефективні механізми, здатні забезпечити надійний рівень економічної безпеки.

Такі суспільні настрої зумовлюють певне переосмислення ролі держави в економічній сфері. У новій об'єктивній реальності остання починає сприйматися як суспільний інститут, який має не лише регулювати економічні відносини, а й виконувати роль активного суб'єкта, здатного забезпечити економічну безпеку суспільства. Усе частіше в країнах різних регіонів світу озвучується теза про доцільність і важливість інституціоналізації забезпечення економічної безпеки як окремого напрямку зовнішньої та внутрішньої політики держави.

У зв'язку з цим науковий і прикладний інтерес до проблематики науки про економічну безпеку держави (екосистейт) в останні роки стрімко зростає, що надає потужного імпульсу для її нового якісного розвитку. Сьогодні можна констатувати, що ця наукова дисципліна перебуває на початку нової хвилі піднесення.

Дослідження в цій сфері вимагають відповідного теоретико-методологічного інструментарію, проте наукова спільнота зіштовхнулася із низькою серйозних методологічних проблем у цій сфері. Швидкі та змістовні відповіді на них сьогодні є одним із найбільш актуальних завдань, вирішення яких є важливою передумовою для створення стійкої методологічної основи для досліджень у рамках екосистейту.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

У світовій науковій спільноті є плеяда вчених, яких вважають засновниками екосистейту або тими, хто зробив значний внесок у розвиток цієї наукової дисципліни (Б. Бузан [1], В. Кейбл [2], Г. Маховські [3], Х. Мауль [4], С. Мардок [5], П. Робінсон [6], Б. Тейлор [7] та ін.). В Україні у цій царині працює багато видатних вчених, які досліджують різні аспекти економічної безпеки держави. Особливу увагу варто приділити науковим розвідкам С. Пирожкова [8], Я. Жаліла [9], О. Власюка [10], З. Варналія [11], А. Сухорукова [12] та ін.

ВИОКРЕМЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ПРОБЛЕМ

Напрацювання та дослідження в галузі теорії економічної безпеки держави мають свою специфіку. Зокрема, існує чимала кількість наукових шкіл, які фактично діють автономно. Більшість із них опрацювала влас-

ну методологію досліджень, вони оперують власним категоріально-термінологічним апаратом та визначають власні пріоритети досліджень. Проблема полягає в тому, що висока динаміка соціально політичних змін в світі досить швидко девальвує практичну цінність отриманих знань. Нині теорія економічної безпеки держави перебуває на етапі нового якісного розвитку, це актуалізує досить широкий комплекс завдань у сфері перегляду та оновлення її методологічної бази.

МЕТА СТАТТІ

Головною метою статті є оновлення ключових методологічних позицій теорії економічної безпеки держави як наукової дисципліни задля створення сучасної дослідницької оптики, що дозволить здійснювати наукові дослідження актуальних тем сьогодення в зазначеній сфері.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Динаміка розвитку глобальної політики та економіки сьогодні є досить високою. Постійно з'являються нові виклики та загрози для держави як головного гаранта безпеки суспільства. Безсумнівно, наука про економічну безпеку держави також має зберігати відповідну високу динамку розвитку, реагуючи на нові реалії і тенденції.

На наш погляд, наразі перед науковою спільнотою, котра досліджує питання економічної безпеки держави, постає кілька важливих напрямів удосконалення й оновлення теоретико-методологічних засад зазначеної наукової дисципліни.

1. Перегляд парадигми досліджень

Йдеться про систему установок, принципів, цінностей та загальне бачення феномену економічної безпеки держави, якого тримаються дослідники. Справа полягає у тому, що ця наукова дисципліна є схильною до суттєвої трансформації в залежності від специфіки політичних та економічних процесів, характерних для конкретної історичної епохи.

Протягом ХХ ст. можна виокремити кілька періодів підвищення наукового й практичного інтересу до різних аспектів цієї тематики. Зазвичай вони збігаються з періодичним зростанням популярності різних модифікацій концепції Realpolitik, коли в умовах наростання нестабільності та загроз відбувається посилення віри громадян у те, що лише держава як політичний інститут організації суспільства здатна стабілізувати ситуацію. Власне зародження та інституціоналізація теорії економічної безпеки держави як самостійної наукової дисципліни припадає на 30—80-ті роки ХХ ст., коли у світі спостерігались значна політична та економічна нестабільність і напруга в міжнародних відносинах. У досить агресивному середовищі суспільство покладало великі надії на те, що саме держава здатна забезпечити безпеку не тільки у військовій сфері, а також і в економічній.

Проте в міру зростання поширеності ліберальних та неоліберальних концепцій у сприйнятті економічних, політичних і соціальних феноменів теорія економічної безпеки держави дещо втратила інтерес до себе. Це зумовлювалося кількома чинниками.

По-перше, починаючи з 90-х років XX ст. ключові міжнародні актори у царині політики та глобальної економіки почали відмовлятися від політики жорсткої конкуренції та боротьби, що базувалася на ідеї пріоритету забезпечення власних егоїстичних інтересів, на користь усебічного співробітництва та кооперації між собою. У цій системі координат зовнішні загрози для економічної безпеки держави послабшали, а завдання забезпечення безпеки відійшло на другий план.

По-друге, з другої третини XX ст. внаслідок низки глобальних економічних криз та економічної стагнації у найбільших державах світу довіра до інституту держави як до ефективного актора в національній та глобальній економіці була суттєво підірвана. Оскільки втручання держави в економіку в цілому почало вважатися таким, що лише погіршує ефективність функціонування економічних відносин, сам факт того, що публічні органи влади спроможні забезпечити високий рівень економічної безпеки для суспільства, почав сприйматися досить скептично.

Внаслідок всіх зазначених чинників методологічні засади екосистейту зазнали радикальних змін. Концепція економічної безпеки держави почала концентруватися на питаннях економічної безпеки громадян, підприємств та економічної системи як автономної сфери по відношенню до інституту держави. Водночас суб'єктами забезпечення економічної безпеки держави почали вважати не лише органи публічної влади, а й акторів приватного сектору.

Проте період домінування ліберальної парадигми і у теорії, і в практиці тривав відносно недовго. Тенденція до поступової девальвації політичного та економічного суверенітету держави сповільнилася після того як у світі почала наростати нова хвиля напруженості й агресії в міжнародних відносинах, а приватний сектор виявився неспроможним забезпечити стабільний і збалансований економічний розвиток та достатній рівень соціально-економічної захищеності населення.

Глобальна фінансово-економічна криза 2007—2010 рр., екологічні проблеми, економічні та військові конфлікти в міжнародних відносинах сформували критичні системні загрози для національної економіки багатьох держав, подолання яких є неможливим без сильних та ефективних державних інститутів. Усе це зумовило відновлення інтересу до концепції Realpolitik. Наразі можемо констатувати, що науковий і прикладний інтерес до проблематики економічної безпеки держави знову переживає своє піднесення.

Значна кількість науковців ще не помітила цих змін, тому і надалі тримаються підходів ліберальної світоглядної парадигми, що значно обмежує їхній науково-дослідницький інструментарій та спроможність до адекватної інтерпретації важливих аспектів економічної безпеки держави. Варто зазначити, що ми не даємо оцінок тому, яка з зазначених концепцій є "кращою" чи "прогресивнішою", а лише констатуємо, що в цей історичний період, феномен економічної безпеки держави більш змістовно описується, досліджується та інтерпретується за допомогою парадигми реалізму.

У зв'язку з цим, досить важливим завданням у рамках зазначеної наукової дисципліни є зміна дослідницької оптики. Нова парадигма має базуватися на висвітлених нижче ключових положеннях.

1. У новій об'єктивній реальності ідеї глобальної співпраці та кооперації поступово девальвуються егоїстичною позицією держав як ключових акторів глобальної економіки. На перший план знову потрапляють такі завдання, як-от: забезпечення суверенітету (незалежності) держави у прийнятті економічних рішень всере-

дині країни та на міжнародному рівні, боротьба за доступ до природних ресурсів і глобальних ринків, захист власної економіки від агресії супротивників.

2. В умовах наростання нестабільності та напруженості у більшості регіонів світу безпека стає однією з найбільш важливих суспільних цінностей. У таких обставинах завдання забезпечення безпеки, також і економічної, набуває критично важливого значення в переліку пріоритетів зовнішньої та внутрішньої політики держави.

3. Суб'єктом забезпечення економічної безпеки держави можуть бути лише інститути публічної влади. Приватний сектор є ефективним у багатьох сферах, але він не спроможний забезпечити прийнятний рівень безпеки суспільства. Держава має не лише пасивно регулювати економічні відносини, а й виступати активним суб'єктом, здатним забезпечити стабільний соціально-економічний розвиток суспільства.

4. У сучасному світі актуалізуються нові загрози для економічної безпеки держави, суспільства та домогосподарств. Якщо в попередні історичні періоди ключові загрози економічній безпеці конкретної держави спричиняли переважно агресивні дії інших суб'єктів глобальної економіки та міжнародної політичної арени (держави та військово-політичні й економічні блоки), то на поточному етапі все небезпечніші загрози створюють неперсоналізовані глобальні явища та тенденції — глобальні фінансово-економічні кризи, зміна клімату, неконтрольована міграція, контрабанда та нелегальна торгівля тощо. Усі ці проблеми утворюють новий пласт загроз, які потребують належної уваги та ефективного реагування з боку держави.

5. Економічна безпека держави не може розглядатися поза контекстом національної безпеки держави. Зростання напруженості та агресії в міжнародних відносинах вимагає від держав урахування економічної безпеки держави як чинника національної безпеки. Не викликає сумнівів той факт, що економічна система є однією з найбільш уразливих до зовнішніх актів агресії. Тактика підірвання соціально-економічної стабільності може бути дуже ефективною формою агресії з боку інших країн. Деморалізоване суспільство зі слабкою економікою та обмеженими фінансовими ресурсами в оборонній сфері підриває фундамент системи національної безпеки і оборони та погіршує здатність країни протистояти прямій військовій агресії.

2. Опрацювання різними науковими школами спільного розуміння поняття "економічна безпека держави"

Проведення наукових досліджень вимагає впровадження чітко сформованих дефініцій, які би стали загальноприйнятими в рамках екосистейту. Наразі більшість наукових шкіл, навіть окремі фахівці, використовують власну термінологію. Такі розбіжності ускладнюють формування спільної методологічної основи в рамках цієї дисципліни та підривають можливість конструктивної наукової дискусії між представниками різних наукових шкіл.

Принципові розбіжності в термінології виявляються вже на стадії трактування поняття "економічна безпека держави". На підставі аналізу різних дефініцій можемо виокремити шість найбільш поширених підходів до визначення цього терміна:

1) кондиціональний, відповідно до якого економічна безпека держави — це сукупність певних умов, що дають можливість органам публічної влади ефективно реалізовувати покладені на них завдання у економічній сфері (такий підхід відстоюють Л. Абалкін, А. Іларіонов, С. Пирожков, А. Сухоруков, О. Ляшенко);

2) якісний, згідно з яким економічна безпека держави — найважливіша якісна характеристика економічної системи, що визначає здатність підтримувати нормальні умови функціонування та діяльності держави, бізнесу та громадян (Я. Жаліло, Й. Янг, М. Єрмошенко, Б. Губський);

3) протекціоністський, відповідно до якого під економічною безпекою держави розуміють захищеність держави, бізнесу та громадян від внутрішніх і зовнішніх загроз (В. Савіна, Т. Сак, В. Сенчагов);

4) статичний, згідно з яким економічна безпека держави — це стан економіки, який дозволяє державі реалізовувати її функції та протидіяти зовнішнім і внутрішнім загрозам (Г. Пастернак-Таранушенко, В. Шлемко та І. Бінько, В. Андрійчук, З. Стаховяк, К. Рачковскі);

5) ресурсний, відповідно до якого під економічною безпекою держави розглядають ресурсну та інституційну спроможність держави своєчасно протистояти загрозам в умовах постійних змін економічного середовища, забезпечувати захист національних інтересів (І. Губарева, М. Флейчук та Я. Гончарук, В. Бойко);

6) телеологічний, згідно з яким економічна безпека держави є не просто сприятливим збігом обставин, а результатом свідомої і цілеспрямованої діяльності щодо досягнення такого стану економіки, за якого держава забезпечує захист економічних інтересів суспільства, бізнесу та громадян (В. Предборський, В. Мунтіян).

Наведені вище підходи до визначення економічної безпеки держави ілюструють те, наскільки глибокими є відмінності в розумінні одного і того ж терміна представниками різних наукових шкіл. Кожна із цих шкіл фактично впроваджує власну дефініцію з метою вирішення вузьких наукових завдань. Ключовою проблемою є те, що більшість визначень попри те, що досить влучно описують феномен економічної безпеки в рамках однієї концепції, не можуть бути використані в рамках інших.

Наявність різних поглядів щодо розуміння суті феномену економічної безпеки держави без сумнівів збагачує екосистеми. Водночас формування зрілої наукової спільноти в рамках зазначеної дисципліни все ж таки вимагає спільного бачення об'єкту досліджень. Прагнучи знайти варіант визначення економічної безпеки держави, який би дозволяв максимально змістовно і чітко визначити поняття економічної безпеки держави та став би загальноприйнятим в науковій спільноті, нами запропоновано власний підхід. Відповідно до нього економічну безпеку держави потрібно розглядати як свідомо та цілеспрямовано скоригований у бажаному напрямі органами публічної влади стан економіки, який забезпечує стійкість держави до зовнішніх і внутрішніх системних загроз та цілеспрямованих активів, спрямованих на її дестабілізацію.

З нашої точки зору, такий підхід є більш придатним для використання в наукових дослідженнях. По-перше, аналізувати та емпірично оцінювати "стан" економіки можна значно точніше та об'єктивніше, аніж "здатність" чи "захисність" економіки.

По-друге, запропоноване трактування дає змогу окреслити значення індикаторів такого стану економіки, досягнення й утримання яких є завданням політики забезпечення високого рівня економічної безпеки держави. Відповідно, це дає можливість сформувати конкретні рекомендації щодо оптимального стану економіки як системи та окремих її складових частин як систем нижчого рівня, за якого стан економічної безпеки покращиться.

По-третє, визначаючи безпеку держави як свідомо змінений скорегований стан економіки, робимо акцент на тому, що він не є випадковим збігом обставин або довільно вибраною сукупністю факторів. Цей стан є результатом реалізації комплексу заходів державної політики та свідомого створення певних умов, за яких національна економіка здатна протидіяти зовнішнім і внутрішнім загрозам.

3. Щодо об'єкту та суб'єктів забезпечення економічної безпеки держави

Поняття "об'єкт економічної безпеки держави" закономірно залежить від визначення терміна "економіч-

на безпека держави", який прийняла на озброєння конкретна наукова школа. Це дозволяє зберегти певну методологічну цілісність та послідовність відповідних наукових шкіл, проте проблема полягає в тому, що така дефініція може бути валідною лише в рамках їх наукових досліджень. Окрім цього, суттєвою проблемою є те, що досить часто науковці в дефініції поняття "об'єкта економічної безпеки держави" намагаються охопити максимально широкий перелік різних аспектів (стан економіки держави, природні ресурси і територія, суб'єкти господарювання, суспільство, сім'я, громадяни та ін.). Внаслідок цього такі дефініції є надмірно складними для використання в наукових дослідженнях, особливо тих, які мають політико-прикладне значення.

Оскільки нами було обгрунтовано, що найбільш оптимальним варіантом у наукових дослідженнях, є застосування базових методологічних засад наукової школи, яка трактує економічну безпеку держави як стан економіки, зміст поняття "об'єкт економічної безпеки держави" має гармонічно корелювати з ними. У межах цього підходу поняття "об'єкт економічної безпеки" нами пропонується формулювати як певний стан економіки, який забезпечує стійкість держави до системних загроз та цілеспрямованих активів агресії.

З приведеної нами дефініції поняття "об'єкт економічної безпеки держави" органічно випливає ще одне важливе поняття екосистеми, а саме "забезпечення економічної безпеки держави", під яким слід розуміти систему свідомих і цілеспрямованих дій органів державного управління (суб'єктів економічної безпеки), що спрямовані на досягнення такого "бажаного" стану економіки.

На політико-прикладному рівні забезпечення економічної безпеки держави має бути спрямовано на досягнення таких показників та індикаторів розвитку економіки, за яких актуалізація загроз (так званих "системних загроз") не призводить до критично небезпечних тенденцій.

Значні термінологічні розбіжності притаманні також визначенню поняття "суб'єкти забезпечення економічної безпеки" (часто також уживається термінологічне сполучення "суб'єкти економічної безпеки"). У багатьох наукових працях простежується тенденція щодо включення до цієї категорії досить широкого переліку суб'єктів — держави, окремих суб'єктів господарювання і навіть громадян. З нашої точки зору, такий підхід деперсоналізує суб'єкт економічної безпеки держави і розмиває відповідальність за її забезпечення. Ми твердо переконані в тому, що "суб'єктом забезпечення економічної безпеки держави" може бути лише держава в особі уповноважених органів та інституцій публічної влади, які розробляють відповідне нормативно-правове підґрунтя у сфері забезпечення економічної безпеки держави та забезпечують реалізацію цього напряму державної політики.

4. Поняття "загроз економічній безпеці держави" як наріжний камінь методологічної платформи екосистеми

Ключовим елементом, через який розкривається суть економічної безпеки держави, є поняття "загрози економічній безпеці". У науковій літературі, що присвячена дослідженням у рамках цієї тематики, досить часто робиться акцент на описі та каталогізації актуальних економічних проблем, які, на думку вчених, є загрозами економічній безпеці держави. Натомість менше уваги приділяється концептуальному аналізу поняття "загроза", яке фактично є критерієм розмежування поточної економічної політики держави та політики забезпечення економічної безпеки.

У найбільш загальному розумінні поняття "загроза" трактується як можлива небезпека, що виникає за негативних змін у зовнішньому політичному, економічно-

му або природному середовищі, а також негативних змін в аналогічних процесах і сферах всередині країни [13, с. 928]. Сходячи на рівень деталізації цього поняття в теорії економічної безпеки держави, знову стикаємось із проблемою широкого діапазону дефініцій, оскільки кожна наукова школа намагається виробити власний, відмінний від інших, категоріально-понятійний апарат. Відповідно, практично кожна з них сформувала власне визначення поняття "загроза економічній безпеці".

Водночас на наше глибоке переконання, для здійснення наукових досліджень у рамках екосистеми необхідно мати чітке бачення та розуміння поняття загрози економічній безпеці держави, їх природи та джерел. У зв'язку з цим необхідно врахувати кілька важливих методологічних уваг.

По-перше, з нашої точки зору, важливість поняття "загроза економічній безпеці економіки" полягає в тому, що воно дозволяє провести певну інституційну межу між загальною економічною теорією та теорією економічної безпеки держави. Особливо актуальним це питання є тоді, коли йдеться про політику держави. В цьому контексті виникає проблема розмежування "поточної економічної політики держави" та "політики забезпечення економічної безпеки держави". На наш погляд, саме коректне впровадження поняття загрози економічній безпеці держави є тим критерієм, який дає можливість вирішити цю проблему.

З нашої точки зору, економічна політика держави має бути сфокусована на вирішенні загальних завдань соціально-економічного розвитку, які окреслюються кожною державою відповідно до системи її пріоритетів. Натомість політика забезпечення економічної безпеки починається тоді, коли виникають загрози, здатні підірвати функціонування базових економічних інститутів. Іншими словами, політика забезпечення економічної безпеки повинна мати на меті протидію загрозам, що становлять небезпеку для держави загалом.

По-друге, загроза економічній безпеці повинна мати конкретну матеріалізовану форму. Протидія загрозам економічній безпеці та їх нейтралізація вимагають операційного чіткого підходу до ідентифікації того, що є загрозою, а що є поточною проблемою, яка має вирішуватися в рамках соціально-економічної політики держави.

Відповідно до наведених тез, вважаємо, що загрози економічній безпеці держави є чітко окреслені в просторі і часі рішення, події, явища або сукупність чинників, які спричиняють або можуть спричинити конкретні збитки для держави. З метою виокремлення категорії загрози, що несуть потенційну небезпеку для економіки як системи, реагування на які потребує реалізації комплексу заходів на рівні вищих органів державного управління, запропоновано впровадити поняття "системна загроза". Під ним слід розуміти певні натуральні або штучно створені обставини та умови, в яких може бути підірвано соціально-економічну стабільність у країні та порушено функціонування базових економічних інститутів, що призведе до критичного погіршення ефективності реалізації державою своїх базових функцій.

Загрози можна класифікувати за різними ознаками, зокрема їх можна розділити на: внутрішні та зовнішні, реальні та потенційні, безпосередні та опосередковані, цілеспрямовані створені будь-яким суб'єктом або ж такі, що виникають стихійно, тощо. З нашої точки зору, на методологічному рівні каталогізація та деталізація конкретних загрози економічній безпеці держави не має практичного змісту, оскільки динамічні зміни у світі, що відбуваються в політичній, економічній, соціальній, військовій та інших сферах, постійно змінюють характер і зміст загрози економічній безпеці.

Ми переконані, що ця частина економічної безпеки потребує лише спільних принципів та методик. Натомість ідентифікація конкретних загрози повинна здійснюватися в індивідуальному порядку, з урахуванням специфіки кожної держави, а також обставин, у яких вона функціонує. Це завдання, які мають вирішуватися на аналітичному рівні. Кожна держава повинна самостійно визначити й систематизувати загрози у сфері економічної безпеки, які можуть мати для неї критичні наслідки.

Загрози економічній безпеці держави неможливо об'єктивно та змістовно описати без використання комплексу суміжних понять. До таких належать: "джерело загрози економічній безпеці держави", "виклик економічній безпеці", "ризик економічній безпеці", "збитки економічній безпеці".

Виходячи з того, що під загрозами економічній безпеці держави розуміємо рішення, події, явища або сукупність чинників, "джерелами загрози" варто вважати локалізовані у просторі та часі події небезпеки. Вони можуть бути свідомими і цілеспрямованими актами агресії з боку супротивників конкретної держави або просто стихійним збігом дії натуральних чинників.

Щодо впорядкування термінів "виклик" та "ризик", то ми дотримуємося наступного підходу. Поняття "виклик" варто трактувати як сукупність обставин, не потенційально можуть створити системні загрози для економіки держави. Такі обставини не обов'язково стануть такими загрозами, але висока вірогідність такого сценарію, вимагає відповідної реакції з боку суб'єктів забезпечення економічної безпеки держави. Натомість поняття "ризик економічній безпеці" варто розглядати як вірогідність того, що загроза економічній безпеці спричинить конкретні реальні збитки для держави. Своєю чергою, поняття "збитки" варто інтерпретувати як кількісний розмір економічних втрат у разі актуалізації загрози.

Представлені дефініції не є вичерпними, але у руслі холистичного бачення вони вносять вклад в формування цілісної системи базових понять, за допомогою яких можна досягти широкого наукового консенсусу щодо інтерпретації феномену економічної безпеки держави.

5. Оптимізація структури економічної безпеки держави

Найбільш широко структуру економічної безпеки представлено в Методичних рекомендаціях щодо розрахунку рівня економічної безпеки України (далі — Методичні рекомендації) [14]. Згідно з цим документом складовими частинами економічної безпеки є: виробнича, демографічна, енергетична, зовнішньоекономічна, інвестиційно-інноваційна, макроекономічна, продовольча, соціальна, фінансова безпека.

На нашу думку, такий підхід до структуризації економічної безпеки деякою мірою ґрунтується на довільному виокремленні та поєднанні певних структурних елементів, що мають різну природу. В ньому важко знайти чіткий критерій, на основі якого економічна безпека держави була розподілена саме на ті складові частини, що представлені в документі. Розробники Методичних рекомендацій на власний розсуд суб'єктивно визначили певні сфери (або сектори) економіки, стан яких, на їх погляд, впливає на економічну безпеку держави.

Ми переконані, що такий підхід до структуризації економічної безпеки потребує глибокого критичного переосмислення. Складові частини економічної безпеки держави мають відображати стан відносно автономних сфер економіки, безпека яких у підсумку забезпечує безпеку всієї економіки. Кожна така сфера має характеризуватися певною внутрішньою єдністю та автономністю щодо інших сфер економіки. Наприклад, абсолютно обґрунтованим є виокремлення енергетичної безпеки держави, об'єктом якої є енергетичний комплекс держави. Він є певною цілісною сферою економіки, яка має власну матеріальну інфраструктуру та відпо-

відну правову базу для функціонування. Це дозволяє чітко формулювати цілі, завдання, пріоритети державної політики забезпечення енергетичної безпеки країни.

У цьому контексті постає важливе завдання із виокремлення таких сфер економіки, стан яких впливає на економічну безпеку держави. Вважаємо, що такими сферами є сектор державних фінансів, фінансовий сектор, промисловий комплекс, паливо-енергетичний комплекс, агропромисловий комплекс, зовнішньоекономічна діяльність, ринок праці. Відповідно, складовими частинами економічної безпеки мають бути: фінансова, промислова, енергетична, зовнішньоекономічна та трудова безпеки.

ВИСНОВКИ

Специфіка теорії економічної безпеки держави як наукової дисципліни полягає в тому, що її методологічні підходи, конкретні напрацювання та масив отриманих наукових знань є актуальними в рамках конкретного історичного періоду. Кожен новий етап розвитку теорії економічної безпеки держави потребує ретельної верифікації вже напрацьованих знань, вироблення нових методологічних підходів та визначення нових пріоритетів наукових досліджень.

Усвідомлюючи те, що сучасні тенденції розвитку глобальної економіки та системи міжнародних відносин можуть зумовити посилення наукового інтересу до проблематики економічної безпеки держави, проаналізовано ключові методологічні труднощі, з якими зіштовхнеться екосистема як наукова дисципліна вже в найближчому майбутньому.

Критичному аналізу піддано актуальні методологічні засади теорії економічної безпеки держави та запропоновано власний підхід щодо вирішення важливих методологічних завдань з урахуванням специфіки нового періоду розвитку зазначеної наукової дисципліни. Серед них найбільш важливими є зміна парадигми наукової дисципліни, запровадження загальноприйнятого науковою спільнотою поняття "економічна безпека держави" та комплексу базових дефініцій, перегляд структури економічної безпеки держави.

ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Запропоновані напрацювання не дають вичерпної відповіді на всі актуальні питання, які виникають у контексті еволюції теорії економічної безпеки. Вони є першим кроком до актуалізації дискусії щодо створення нової широкої методологічної платформи для здійснення наукових досліджень у рамках теорії економічної безпеки держави на новому етапі її розвитку. У зв'язку з цим для дослідників, які працюють у цьому науковому напрямі, відкриваються широкі обшари для досліджень різних аспектів проблематики, що пов'язана з економічною безпекою держави.

Література:

1. Buzan Barry. *New Patterns of Global Security in the Twenty-First Century*. In *International Affairs* (Royal Institute of International Affairs 1944-). Oxford: Oxford University Press, 1991. vol. 67. no. 3 (Jul.). pp. 431—451.
2. Cable Vincent. *What is international economic security?* *International Affairs*. 1995. no. 71 (2), pp. 305—324.
3. Machovski H. *Ost-West Handel: Entwicklung, Interessenlagen. Aussichten*. *Aus Politik. Zeitgeschichte*. 1985. no. 5. pp. 39—44.
4. Maull H. *Raw Materials, Energy and Western Security*. London: Palgrave Macmillan, 1984. 413 p.
5. Murdoch C. *Economic factors as object of security: Economics security and vulnerability* (K. Knorr, F. Trager, eds.). *Economics Issues & National Security*, Lawrence. 1977. pp. 67—98.
6. Robinson Paul. *Dictionary of international security*. Cambridge, UK; Malden, MA: Polity, 2008. 228 p.

7. Taylor Brendan, Luckham Bruce. (2006). *Economics and security*. In *Strategy and Security in the Asia Pacific*, (Robert Ayson and Desmond Ball, eds.). Sydney: Allen & Unwin, pp. 138—151.

8. Пирожков С.І. *Методичні рекомендації щодо оцінки рівня економічної безпеки України*. Київ: НІПМБ, 2003. 42 с.

9. Жаліло Я.А. *До формування категоріального апарату науки про економічну безпеку*. *Стратегічна панорама*. 2004. № 3. С. 97—104.

10. Власюк О.С. *Економічна безпека України в умовах ринкових трансформацій та антикризового регулювання*. Київ: ДННУ "Академія фінансового управління", 2011. 474 с.

11. *Економічна безпека* / За ред. З.С. Варналія. Київ: "Знання", 2009. 647 с.

12. Сухоруков А.І., Мошенський С.З., Петрук О.М. *Національна економічна безпека*. Житомир: Рута, 2010. 384 с.

13. *Большой экономический словарь* / под ред. А.Н. Азрилиана. 7-е изд., доп. М.: Институт новой экономики, 2008. 1472 с.

14. *Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України: Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013 № 1277*. URL: http://cct.com.ua/2013/29.10.2013_1277.htm7 (дата звернення: 22.06.2021).

References:

1. Buzan, B. (1991), "New Patterns of Global Security in the Twenty-First Century", In *International Affairs* (Royal Institute of International Affairs 1944-), Oxford University Press, Oxford, vol. 67, no. 3 (Jul.), pp. 431—451.
2. Cable, V. (1995), "What is international economic security?", *International Affairs*, vol. 71 (2), pp. 305—324.
3. Machovski, H. (1985), "Ost-West Handel: Entwicklung, Interessenlagen. Aussichten", *Aus Politik. Zeitgeschichte*, vol. 5, pp. 39—44.
4. Maull, H. (1984), *Raw Materials, Energy and Western Security*, Palgrave Macmillan, London, UK.
5. Murdoch, C. (1977), "Economic factors as object of security: Economics security and vulnerability", *Economics Issues & National Security*, Lawrence, pp. 67—98.
6. Robinson, P. (2008), *Dictionary of international security*, Polity, Cambridge, UK, Malden, MA, USA.
7. Taylor, B. and Luckham, B. (2006), *Economics and security*, In *Strategy and Security in the Asia Pacific*, Allen & Unwin, Sydney, Australia, pp. 138—151.
8. Pyrozchkov, S.I., (2003), *Metodychni rekomendatsii shchodo otsinky rivnia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy* [Methodical recommendations for assessing the level of economic security of Ukraine], NIPMB, Kyiv, Ukraine.
9. Zhalilo, Ya.A. (2004), "To the formation of the categorical apparatus of the science of economic security", *Strategichna Panorama*, vol. 3, pp. 97—104.
10. Vlasniuk, O. S. (2011), *Ekonomichna bezpeka Ukrainy v umovakh rynkovykh transformatsii ta antykrizovoho rehuliuвання* [Economic security of Ukraine in the conditions of market transformations and anti-crisis regulation], DNNU "Akademiia finansovoho upravlinnia", Kyiv, Ukraine.
11. Varnaliy, Z.S. (2009), *Ekonomichna bezpeka* [Economic security], Znannia, Kyiv, Ukraine.
12. Sukhorukov, A.I. Moshensky, S.Z. and Petruk, O.M. (2010), *Natsionalna ekonomichna bezpeka* [National economic security], Ruta, Zhytomyr, Ukraine.
13. Azriliyan, A. N. (2008), *Bol'shoy ekonomicheskiy slovar'* [Large Economic Dictionary], Institute of New Economy, Moscow, Russia.
14. The Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine (2013), Order "On approval of Methodical recommendations for calculating the level of economic security of Ukraine", available at: http://cct.com.ua/2013/29.10.2013_1277.htm7 (Accessed 22 June 2021).

Стаття надійшла до редакції 27.06.2021 р.